

pravidel samotných, k nimž klíč má pouze a jenom ten, kdo je uvede do pohybu.

Takto daleko ovšem Goffman nešel, nicméně připomeňme, že jeho poznatky o jemných diferencích ve hře představování, spojených s kontrolou a mocí nad definicí situace, jsou zcela jistě formativní bázi budoucího konceptu personálního self-image.

Na závěr několik poznámek: autor tím, že pro vymezení tématu používá především pojmy z oblasti teatrologického diskursu, sice nezáměrně, ale přesto znatelně poněkud rozvolňuje analytičtější pojmy filozofie či sociologie (v případě personálního představení *self* zasahuje oblast psychologie a navíc zde záměrně pomíjí sémiotické koncepce) a dosahuje tak dvojího účinku. Pojmy jako „setkání“, „role“, „interakce“, „představení“, „úloha“ aj. jsou do divadelního rámce skutečně zařaditelné, a lze je tudíž použít pro určitý typ analýzy – všude tam, kde Goffman hovoří o inscenaci *self* je to vcelku namístě – ovšem pro obecnější zařazení – v tomto případě je pojem rámce poněkud nedostačující – je výsledek sporný. V oblasti sociální komunikace, statusu, prestiže či role jsou užívané příklady, jako tzv. empirické krytí hypotézy, v zásadě pouze popisné, nikoliv interpretativní, a proto vhodné (viz např. Durkheim či Santayana a popisy socializačních procesů – s. 57-58, dále Sartre s. 73-74, či Orwell s. 121, pokud jde o jemné popisy rituálních zvyklostí a rolové prezentace spojené s hrou, příp. problematika kolegiální solidarity S. de Beauvoirové 157-158 atp.) v případě, že se jedná o velmi konkrétní popis určitého povolání, civilizačních změn či postavení ženy,

ale problém vzniká tehdy, chceme-li propojit jednotlivé případy tak, aby pouze nespádaly do onoho užšího divadelního paradigmatu, ale naopak, aby s jeho pomocí rozšiřovaly či zpřesňovaly dosavadní pojmový arsenál příslušných disciplín.

Goffman si tento cíl patrně ani nekladal, ovšem na nezbytnosti tohoto propojení to nic nemění. Jakkoliv jsou jeho postřehy a zvolené příklady příhodné, je přesto nezbytné vzít v úvahu, že např. limitace hranic vlastního já, způsob jeho zažití a pochopené prezentace je mnohem přesněji a radikálněji popisován v textech, které v rámci *Écrits* nabídl J. Lacan. Imitační techniky pak předpokládají alespoň částečnou znalost děl např. D. Morrisse atp.

Taktéž bychom pro doplnění či zpřesnění mohli zmínit nutnost prohloubit problematiku komunikačních kódů, jemněji rozlišovat mody produkce s ohledem na označující praxi (viz např. J. Kristeva). Ale to bychom vlastně činili exkurs po tématech, autorech a disciplínách, které ve valné většině teprve po tomto textu následovaly.

Bez ohledu na závěrečné poznámky je třeba připomenout, že Goffmanův text je důležitým a vkusným doplňkem k dosud přeloženým textům sociologické proveniencce, nejen proto, že zaplňuje jednu ze zásadních mezer v dostupné relevantní literatuře, ale především proto, že jde o knihu, která dodnes v sobě podržuje jisté kouzlo autorského, a nikoliv především „sebestředného“, sdělení. Nelze než dodat, že to zcela jistě není málo.

Jiří Bystřický

Zygmunt Bauman: Globalizace. Důsledky pro člověka

Praha, Mladá fronta 1999, 160 s.

Problematika globalizace je dnes více než aktuálním tématem. Jako proces, který pohltil celou společnost a nese s sebou mimořádné množství nezamýšlených důsledků, má pro ni bytostný, snad přímo existenciální význam. Proto nepřekvapí, že své teoretické reflexe dochází fenomén globalizace i na poli sociologie. Českým čtenářům již dávno známý polský sociolog Zygmunt Bauman svou novou knihou

Globalizace opět vstupuje do kontextu české sociologie.

Poprvé se tak stalo v šedesátých letech, v době velkých nadějí na obnovu české sociologie. Československo-polské kontakty, a zejména pak čtyři přeložené Baumanova díla měla zásadní význam pro znovu se ustavující výuku sociologie. Dokonce s velmi krátkým časovým odstupem vyšly u nás jeho knihy *Sociologie* (1965), *Sociologie pro každý den* (1. vyd. 1965, 2. vyd. 1966), *Kariéra* (1967) a ve slovenštině *Vize lidského světa* (1967). Tím se u nás Bauman zařadil mezi vůbec nepřekláda-

nější polské sociology. V roce 1968, donucen politickou situací, emigroval do Anglie a byl tak na dvě desetiletí vyloučen z oficiální polské a československé sociologie. Jeho knihy u nás začaly vycházet znovu až po roce 1989: *Úvahy o postmoderní době* (1995), zabývající se postmoderním životním stylem, učebnice *Myslet sociologicky* (1996) a nejnověji kniha *Globalizace* (1999). Její český překlad se nám dostal do rukou dokonce necelý rok po anglickém vydání. Z. Bauman je autorem řady zásadních knih o modernitě a postmoderním životním způsobu. V současné době působí jako emeritní profesor sociologie na univerzitách v Leedsu a ve Varšavě. V *Sociologickém časopisu* č. 3/1998 jsme si mohli přečíst zajímavý rozhovor Z. Baumana s profesorem M. Petruskem a I. Reifovou.

Cílem nové knihy Zygmunta Baumana nazvané *Globalizace (důsledky pro člověka)* není, jak sám autor píše, zformulovat nějakou konkrétní politiku, ale „odkrýt společenské kořeny a společenské důsledky globalizačního procesu“. Nedělá si ambice ani na předpovězení „budoucích důsledků dnešních trendů“. Bauman knihu zamýšlí jako příspěvek k diskusi o problematice globalizace. Její cenu a přínos vidí především v kladení otázek, které mohou a nemusí být správné, ale jejichž cílem je „zpochybňování zdánlivě nezpochybnitelných premis našeho způsobu života“. Autor je radikálním kritikem globalizace, nepřipisuje jí však žádný skrytý význam, nedemonizuje ji. Doufá, že se mu alespoň částečně podaří odhalit tajemství slova, které (jako všechna módní slova) dosáhlo značného stupně své neprůhlednosti.

Kniha je rozčleněna do pěti kapitol, které se dále dělí na další subkapitoly. Od obecných celospolečenských úvah přechází postupně k jednotlivci a jeho postavení v globalizovaném světě. Téma čtvrté, předposlední kapitoly, nazvané *Turisté a tuláci*, Bauman zpracoval už ve svých *Úvahách o postmoderní době*. Celá kniha je pak postavena na problematice *pohybu a moci*. V globalizované společnosti, v níž ztrácíme domov, je mocný ten, kdo se pohybuje. Téma globalizace je implicitně vystavěno na čtyřech pojmech: *alienaci* (Hegel, Marx), *vykořenění* (Simmel), *marginalizaci* (v sou-

vislosti s akulturací) a *primárních vztazích*, resp. jejich rozpadu (Cooley).

Kniha sestává z několika hlavních komplexních problémů, které autor při uvažování o globalizaci zpracovává:

1) Podle Baumana si musíme především uvědomit, že *fenomén globalizace se týká každého z nás*. Doslova o tom píše: „Všichni jsme globalizováni – a být globalizován znamená pro každého globalizovaného v podstatě totéž.“ (s. 7). Tento celospolečenský fenomén se stal „neodvolatelným osudem světa, nevratným během událostí a zároveň procesem, který každého z nás ovlivňuje stejnou měrou a stejným způsobem.“ (s. 7).

2) Dále autor zmiňuje termín „časoprostorová komprese“, který podle jeho názoru vyjadřuje právě probíhající „mnohostrannou transformaci lidské situace“. V této souvislosti zdůrazňuje především to, že dopady vyplývající z této transformace jsou pro různé skupiny lidí různé. Co je pro jedny globalizací, může pro druhé znamenat *lokalizaci* (tedy naopak připoutání k určitému místu). Jinými slovy se snaží poukázat na to, že globalizační procesy postrádají „jednotu účinků“, a způsobují tak nestejné existenční podmínky různých skupin populace (či celých populací navzájem). Lze tedy konstatovat, že přestože nás globalizační procesy ovlivňují stejnou měrou a stejným způsobem, jejich účinky pro všechny stejné nejsou.

3) Z. Bauman dále vyjadřuje velice závažnou myšlenku: nejžádanější hodnotou postmoderní společnosti se stává *mobilita*. Svoboda pohybu, vzácná komodita, se postupně stala hlavním stratifikačním faktorem. Novými „mocnými“, kteří vytvářejí pravidla hry, jsou „globálové“. Vedle nich se „lokalizovaní“ lidé stávají nerovnými soupeři, cítí se „sociálně deprivováni a degradováni“. Lokalizovaný život se stává stále obtížnějším.

4) V tomto směru navazuje Bauman svou úvahou o postupující „*prostorové segregaci, separaci a vylučování*“, která je nedílnou součástí globalizačního procesu. Jejím negativním produktem je jak fundamentalismus, tak hroutící se komunikace mezi stále globálnějšími elitami a stále lokalizovanější většinou. Zvláště tento druhý negativní důsledek považuje Bauman za velmi znepokojující. Doslova píše: „Centra tvorby významů a hodnot jsou dnes exterito-

riální a jsou osvobozena od lokálních omezení, což však neplatí o lidské situaci, kterou mají takové hodnoty a významy formovat a naplňovat smyslem.“ (s. 9).

5) Posledním komplexním problémem, do kterého se autor snaží proniknout, je (podle jeho vlastních slov) „vzájemné proplétání a ovlivňování různých dimenzí polarity“. Z. Bauman se domnívá, že dnešní polarizace společnosti vyplývá v mnoha dimenzích ze svobody pohybu. Tento nový způsob dělení společnosti umožňuje nově vyložit rozdíly mezi lidmi, přesněji řečeno mezi bohatými a chudými, nomády a usedlíky, „normálními“ a nenormálními atd.

O čem tedy pojednávají jednotlivé kapitoly? Svou knihu Bauman otevírá kapitolou s názvem *Čas a třída*. Její hlavní myšlenkou je tvrzení, že v globalizovaném světě moc vyplývá z mobility. Je to historicky nový typ moci, kde bohatý nepotřebuje své chudé. Dnešní bohatý se přemísťuje, kam se mu zlíbí, a to po celém světě – na místa, kde budou nižší náklady a větší zisky, kde mu nebude kladen žádný odpor v jeho počínání, kde bude lepší životní prostředí. Za sebou nechává armádu nezaměstnaných, zničenou přírodu, nenapravené škody a odpad. Nová světová elita vyhrála svou „Velkou válku za nezávislost na prostoru“ a dosáhla tak mj. bezprecedentního oddělení moci od závazků. Její rozhodnutí už nejsou vázána teritoriálními omezeními, nejsou závislá na lokalitě, neberou ohledy na lokalizované jedince. Její neukotvená moc je schopná se přesunovat v krátkých intervalech a bez předchozího varování, vykořisťovat a ponechat důsledkům svého vykořisťování. Bariéry proti volnému pohybu kapitálu a peněz téměř neexistují, a pokud přece jen, mohou se tyto odstěhovat na mírumilovnější místa. „K čemu se pouštět do zápasu, když stačí se mu vyhnout?“ (s. 20) Čas se smršťuje, prostor se zmenšuje a třída mobilní elity má díky tomu takovou moc jako nikdy předtím.

Také druhá kapitola nazvaná *Války s prostorem: práva o průběhu* pojednává o moci, tentokrát však o procesu jejího uchopení moderním státem. Chtěl-li stát získat a udržet si svou moc, musel dosáhnout dokonalého zmapování prostoru, na kterém se nacházel. Jeho boj za monopolizaci práva disponovat touto

znalostí byl bojem za ovládnutí všeho, co se na daném prostoru nacházelo. Čitelnost a transparentnost území se postupně stala výsadou státu, protože právě on vyhrál bitvu o právo kontrolovat kartografický úřad, a tedy veškerou produkci map. V této fázi modernizačního procesu si stát uvolnil ruce, aby mohl komukoli uvnitř vnutit přísná, svazující pravidla. Stal se tak zároveň zdrojem nejistoty, což mu zajistilo největší moc.

Po této první fázi modernizace nastala fáze druhá, ještě ambicióznější. „Nyní byla řada na teritoriu, aby se stalo odrazem mapy, aby se pozvedlo na úroveň uspořádané transparentnosti, o níž se usilovalo na mapách.“ (s. 47) Bauman takovou řízenou a plánovanou fázi vedoucí k uniformitě a funkci specializaci ukazuje na městském prostoru, jehož architektonická „dokonalost“ vedla k netoleranci, strachu, separaci atd. Využívá také Foucaultova *Panoptika*, které je metaforou moderního přemístění a redistribuce kontrolní moci. Hlavním účelem Panoptika bylo vytvořit z lidí ukázněné a uniformní jednotky, bylo především zbrání proti rozdílnosti, volbě a rozmanitosti. Jinými slovy Panoptikum představovalo účinný nástroj k tomu, aby se lidé ocitli v situaci, v níž mohli být sledováni, aniž by ovšem věděli kdy, jak a kým. Na podkladě tohoto přirovnání pak Bauman celou kapitolu uzavírá takto: „Autoritu globálních zajišťuje právě jejich odstup: jsou doslova mimo tento svět, ale nad světy místních lidí se každodenně vznášejí vtíravěji a mnohem viditelněji než andělé, kteří se kdysi vznášeli nad křesťanským světem...“ (s. 66)

První tezí kapitoly *Co dál po národním státě?* je tvrzení, že mezi obcí a ekonomikou se otevírá propast. Kapitál (tj. peníze a jiné zdroje) má neustále náskok před jakoukoli obcí. Vše, co se pohybuje rychlostí přibližující se rychlosti elektronického signálu, je osvobozeno od omezení daných územím, na kterém to vzniká, kterým to prochází a ke kterému to směřuje. Z toho vyplývá, že národní ekonomika, která byla dosud rámcem veškerého ekonomického myšlení, se stává účetní fikcí. Kapitál už nemá žádné stálé bydliště, finanční toky jsou z větší části mimo kontrolu národních vlád. Důsledkem toho je, že přestává fungovat řada pák hospodářské politiky. Autor v této souvislosti odkazuje na knihu Kennetha Jowitta

s názvem *Nový světový neřád*, která popisuje pocit znepokojení z nedostatku kontroly nad probíhajícími rozkladnými procesy. Postrádáme řád ve světovém dění. Zdá se, že nikdo nad ním nemá kontrolu. Navíc není ani jasné, jak by taková kontrola mohla vypadat. Neexistuje totiž lokalita dostatečně razantní na to, aby hovořila za lidstvo jako celek a aby se jí lidstvo řídilo.

Čím se vyznačuje dnešní doba? Především nemožností jednání globálně plánovat a realizovat. Idea globalizace vypovídá o působení „anonymních sil“ v zemi nikoho, kde nelze rozvrhovat jednání a jednat. Jak je možné, že se společnost dostala do tohoto stavu bezmocnosti? Jedním z možných vysvětlení je totální oslabení tradičních uspořádávajících institucí, jako je například stát. Ustavení jakékoli státní suverenity kdysi vyžadovalo nabytí schopnosti účinně bránit území (tj. dosáhnout vojenské svrchovanosti), být ekonomicky soběstačným útvarem (tj. dosáhnout hospodářské svrchovanosti) a soustředit dostatek kulturních zdrojů k zachování identity státu (tj. být kulturně svrchovaným). Tyto tři podpěry se nenapravitelně poškodily.

Můžeme dokonce mluvit o tom, že národní stát eroduje, ba přímo odumírá. Příčinou této eroze jsou transnacionální síly, které jsou do velké míry anonymní, a je proto těžké je identifikovat. Národní stát zůstává jediným rámcem bilance a jediným zdrojem efektivní politické iniciativy. Transnacionální síly jsou pro nás nepřehlednou změtí, kterou už si nemůžeme představit jako systém složený z konkrétních akterů či jednotlivých soutěžících sil. Cílem těchto sil je, aby jim nic nestálo v cestě. Oslabený stát je přesně to, co potřebují. Volný pohyb kapitálu a tržní svoboda využívají malé „policejní okrsky“ k tomu, aby jim zajistily nerušené svobodné globální podnikání.

Z. Bauman kapitolu pomalu uzavírá úvahou o procesu celosvětové *restratifikace*. Nastává doba redistribuce privilegií a deprivací, bohatství a chudoby, moci a bezmocnosti, svobody a omezení. Roste počet těch, kteří se nemohou svobodně rozhodovat, kteří si nemohou vybrat, kde budou žít a pracovat. Tito globalizovaní jedinci tvoří početný protipól těch, jejichž svoboda pohybu a svoboda jednání nezadržitelně roste. „Zatímco velmi malému

množství lidí je globalizace ohromně prospěšná, dvě třetiny světové populace vynechává či marginalizuje.“ (s. 87) Jen naivní člověk by si mohl myslet, že důsledkem globalizačních procesů bude dostatek bohatství pro každého. Žijeme v době rychlého ožebračování a rychlého obohacování.

V předposlední části knihy Bauman zpracovává českým čtenářům již známé téma *Turisté a tuláci*. Nazývá tak příslušníky dvou protipólů postmoderní společnosti: ty, co mohou cestovat se vším, co k tomu patří, a ty, kteří si nemohou vybrat kam, kdy a zda vůbec. Podle autora většina z nás patří mezi tyto dvě krajní skupiny. V dnešní době jsme všichni v pohybu, dokonce i když fyzicky zůstáváme na místě. Lišíme se pouze tím, co nás v pohyb uvádí, zda se pohybujeme dobrovolně či nedobrovolně a kam směřujeme. Zatímco turisté si plně užívají svodů z nabídky konzumní společnosti, tuláci nemají prostředky k tomu, aby si z ní mohli cokoli vybrat. I v konzumní společnosti paradoxně platí, že ne každý se může konzumentem stát. Konzument je totiž člověk v pohybu a právě pohyb je tím, co stratifikuje dnešní společnost, co nejvíce odlišuje privilegované od marginalizovaných.

Bauman tento společenský jev popisuje ještě jinak – pomocí schopnosti překonávat čas a prostor. Turisté žijí v čase a na prostoru jim nezáleží, protože každou vzdálenost mohou v krátkém okamžiku překlenout. Tuláci oproti tomu žijí v prostoru, který pro ně zůstává neuchopitelným, nepřekonatelným a držícím tak čas mimo jejich kontrolu. „Tuláci jsou odpad světa oddaného turistickým službám.“ (s. 111) Globalizující se (a lokalizující se) svět se stává nositelem nebezpečných rozporů a jinak to ani nemůže být: „Svět bez tuláků je utopie společnosti turistů.“ (s. 116)

Kapitola *Globální zákony, lokální řády* je završením předešlých úvah o vlivu globalizačních procesů. Je nám už jasné, že dnešní společnost je jiná. Změny pronikly do všech koutů lidského života. Životní podmínky v postmoderní společnosti se mění díky nerovnému přístupu ke svobodě pohybu. Co je tedy největším problémem globalizované společnosti? Především je ohrožena svobodná existence člověka: pocity bezpečí, jistoty, šťastné budoucnosti jsou tytam. Tržní síly se vymkly